

DESPRE NECESITATEA UNUI DEMERS ISTORIOGRAFIC ÎN ARHEOLOGIA DIN ROMÂNIA *

DE

CRISTINA CREȚU

În anii '80, aproximativ 100 de arheologi români răspundeau întrebărilor lui Sever Dumitrașcu, care-și propusese să lase posterității gândurile unora dintre cei mai cunoscuți arheologi români, la sfârșit și început de mileniu, după cum precizează titlul și prefața cărții apărute după aproximativ zece ani¹. Atenția mea s-a oprit asupra ultimei întrebări adresate, de regulă, tuturor intervievaților, întrebare care vizează prioritățile arheologiei românești în etapa următoare de cercetare. O bună parte dintre răspunsuri au subliniat importanța aprofundării studiului unei anumite epoci istorice, de regulă, cea în care arheologul interviuat era specialist. Au fost subliniate o serie de necesități de natură administrativ-instituțională, precum o mai bună coordonare centrală a proiectelor de cercetare, asigurarea viitorului arheologiei prin susținerea tinerilor arheologi și publicarea la timp și complet a tuturor însemnărilor de șantier. De asemenea, rezultatele cercetării se cereau valorificate prin lucrări de sinteză scrise și în limbi de largă circulație, precum și prin întocmirea de *corpus-uri* pe categorii de descoperiri. O bună parte a răspunsurilor priveau metoda de cercetare. Se dorea o cercetare menită a aprofunda studiul culturilor arheologice, a vestigiilor materiale, dar și o mai bună înțelegere a proceselor care se ascund în spatele tipologiilor și cronologiilor (Mircea Babeș, Mihai Irimia, Carol Kacsó, Iuliu Paul). Coroborarea informațiilor oferite de cultura materială cu resursele lingvisticii, etnografiei, etnologiei și antropologiei culturale este destul de des invocată (Nicolae Conovici, Attila László, Constantin Preda, Alexandru Vulpe). Este subliniată necesitatea unei cercetări interdisciplinare mai strânsă și într-o manieră „complexă” (Marin Cărciumaru, Nicolae Conovici, Sergiu Haimovici), propunându-se chiar și o abordare ecologică (Marin Cărciumaru). Se doresc realizate unele studii de paleodemografie și demografie istorică (Emil Emandi). Există apoi propuneri de cercetare exhaustivă a unor microzone, în maniera în care se realizează așa numita *landscape archaeology* (Radu Harhoiu, Mihai Irimia).

Imaginea generală este aceea a unui caleidoscop de idei tradiționale, de factură cultural-istorică, și opinii novatoare, inspirate de diferite lecturi procesualiste, care coexistă într-un cadru instituțional „tributar încă metodelor de lucru din secolul trecut” (Nicolae Conovici) și care favorizează o cercetare arheologică realizată „la modul romantic” (Ioana Bogdan-Cătănicu).

Nici o vorbă însă despre oportunitatea unor lucrări istoriografice ample. În aceeași vreme, pe alte meridiane, mai precis la Universitatea din Carbondale, în Illinois – SUA, în 1987, se desfășurau lucrările unui colochiu internațional a cărui temă de dezbateră privea necesitatea de a se scrie despre istoria arheologiei și importanța demersurilor istoriografice. Rezultatele sunt edificatoare: fiecare știință are un istoric propriu; greșelile și încercările nereușite ale trecutului se cer cunoscute și evitate; însăși existența științei arheologice se sprijină pe acumulările succesive anterioare². Recent, cercetătorii europeni s-au implicat și ei în promovarea

* Acest articol reprezintă un produs al Grantului de tip TD, oferit de Consiliul Național al Cercetării Științifice din învățământul Superior, în 2005. Titlul proiectului corespunzător Grantului este: *Cercetarea epocii bronzului din România față în față cu exigențele teoriei arheologice europene. Date generale.*

¹ Sever Dumitrașcu, *Arheologia română la sfârșit și început de mileniu : convorbiri cu 104 arheologi români*, Oradea, 1995.

² Lucrările prezentate cu prilejul acestei conferințe au fost cunoscute doi ani mai târziu într-un volum: Andrew L. Christenson (ed.), *Tracing Archaeology's Past. The Historiography of Archaeology*, Carbondale, 1989.

acestei teme. Pe plan european este în desfășurare un program cuprinzător, *Culture 2000 Programme*, care își propune la secțiunea *Archives of European Archaeology*, „să încurajeze cercetarea în direcția istoriei arheologice” și „să investigheze relațiile dintre dezvoltarea arheologiei și formarea identităților culturale și politice” în diferite state europene³.

Deschiderea de care s-a bucurat România după 1989 a făcut ca pe fundalul ideatic creionat la începutul intervenției noastre, care a rămas, în linii mari, definitiv și pentru următorul deceniu, să apară tot mai multe inițiative în direcția realizării unor incursiuni teoretice în trecutul cercetării arheologice. Noutatea este dată de palierele tematice pe care se pliază acestea. De exemplu, evidențierea exceselor naționaliste din arheologia românească prilejuiește comentarii asupra tracismului, dacismului, autohtonismului și etnogenezei⁴. În strânsă legătură se află abordările din perspectiva ingerințelor politice⁵. Aici este analizat, mai ales, destinul arheologiei din perioada comunistă. O altă abordare este cea a istoriei arheologiei privite din unghiul teoriei arheologice. În acest caz abundă punctele de vedere critice la adresa modelelor interpretative materialiste, la definirea culturilor arheologice ca simple cataloage de artefacte și, mai ales, la relaționarea acestora cu diferite entități etnice⁶. Alte critici privesc lipsa preocupărilor teoretice, situație pusă pe seama statutului arheologiei de știință auxiliară istoriei⁷.

Recentele și puținele cercetări românești de ordin istoriografic sunt uneori publicate și în străinătate, cum este cazul cercetătorilor Dragoș Gheorghiu și Cristian Schuster, care au punctat pe scurt unele momente ale istoriei arheologiei românești⁸. De asemenea, Mircea Angheliniu a făcut o analiză a caracterului teoriei arheologice din cercetarea preistorică din România⁹. Cu toate acestea, contribuțiile românești sunt rare în peisajul numeroaselor publicații europene, care dezbate problema istoriografiilor naționale, chiar inexistente în cadrul unor volume în care prezența lor ar fi fost mai mult decât justificată. Este vorba de cărți editate de mari nume în domeniu, care cuprind studii asupra evoluției cercetării arheologice din diferite țări ale Europei, cu precădere, dar și din alte regiuni¹⁰. În mod special pentru Europa centrală, revista *Antiquity* a acordat un spațiu

³ Informații disponibile la adresa <http://www.area-archives.org>, la data de 28.06.2005.

⁴ Lucrețiu Mihăilescu-Bărliba, *Nationalism in Romanian archaeology up to 1989*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1997, p. 161-164; Gheorghe Alexandru Niculescu, *Nationalism and the Representation of Society in Romanian Archaeology*, în *Nation and National Ideology Past Present and Prospects* (Proceedings of the International Symposium held at the New Europe College, Bucharest, April 6-7, 2001), New Europe College, 2002, p. 209-234.

⁵ Virgil Mihăilescu-Bărliba, *Impact of the Political Ideas in Romanian Archaeology before 1989*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1997, p.157-160; Mircea Babeș, *L'archéologie roumaine en „transition”*, lucrare prezentată în cadrul workshop-ului „Archaeology & Cultural and Social Anthropology: Unity and Diversity of Scientific Cultures and Their Organization between East and West”, organizat de New Europe College, în perioada 26-27 octombrie 2001.

⁶ Gheorghe Alexandru Niculescu, *The Material Dimension of Ethnicity*, în *New Europe College Yearbook 1997-1998*, 2001, p. 203-262; Alexandru Vulpe, *Introducere la Epoca metalelor*, în Mircea Pettesou Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *Istoria românilor*, vol.I: *Mașinirea timpurilor îndepărtate*, București, 2001, p.213; Nona Palincăș, *Asupra cauzelor nerestructurării cercetării în arheologia din România*, în *Actele mesei rotunde „Perspective ale interdisciplinarității în arheologia românească”*, Târgoviște, 23-24 mai 2003, p. 28-30. O variantă a acestei comunicări a fost publicată în revista „22”, anul XII (654), nr.38, 17-23 septembrie, 2002.

⁷ Dragomir Popovici, *Note pentru o viitoare și necesară istoriografie a arheologiei românești (I)*, în *Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”*, 5-6, 1999-2000, p.17-22; Mircea Angheliniu, *De ce nu există teorie în arheologia preistorică din România?*, în *Sargeția*, XX, 2001-2002; Nona Palincăș, *op cit*, p. 28-30.

⁸ Dragoș Gheorghiu, Cristian Schuster, *The avatars of a paradigm. A short history of Romanian archaeology*, în P. F. Biehl, A. Gramsch, A. Marciniak (Hrsg.), *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, TAT 3, Münster, 2002, p. 289-302.

⁹ Mircea Angheliniu, *Theory and Method in Romanian Prehistoric Archaeology*, în *Acts of the XIVth UISPP Congress*, University of Liège, Belgium, 2-8 September 2001, Section I: Théories et Méthodes/Theory and Methods, BAR International Series 1145, 2003, p. 87-93.

¹⁰ Lynn Meskel (ed.), *Archaeology Under Fire. Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, Londra, 1998; Paul Graves-Brown, Sian Jones, Clive Gamble (ed.), *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Archaeology*, Londra, 1996; Peter J. Ucko (ed.), *Theory in Archaeology*, Londra, 1995; Ian Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*, Londra, 1991.

în care mai toate țările din această zonă sunt reprezentate, dar nu și România¹¹. Este trist să vezi cum state care au pornit de la aceeași linie de start (economic și politic) și care au aceleași intenții de integrare europeană se arată interesate să-și promoveze valorile și pe această linie, iar România absentează. În această secțiune dedicată în mod special țărilor central europene apar chiar și state care nu au legături, geografic vorbind, cu spațiul menționat, precum Rusia sau Albania, lucru care demonstrează interesul acestora de a se face cunoscute. De asemenea, este jenant și îngrijorător, totodată, să constăți că profesori cu nume recunoscute în domeniu sunt preocupați să întocmească lucrări privind diferite aspecte ale istoriei cercetării arheologiei din diferite state europene și aleg să vorbească despre alte țări din regiune, din cauză că nu există materiale în limbă străină despre cercetarea din România. Este cazul profesorilor Margarita Diaz-Andreu și Timothy C. Champion, care au editat un volum despre școlile arheologice naționale din Europa¹² și din care lipsesc referințele la cercetarea românească. Este, deci, imperios necesar să se scrie și în această direcție și, mai ales, să se publice în limbi accesibile celor care vor să ne cunoască.

În ultima vreme se aud tot mai multe voci care susțin necesitatea unui demers istoriografic amplu, realizat secvențial, prin contribuția mai multor specialiști¹³. Un pas important s-a realizat deja. Este vorba de lucrarea de doctorat a lui Mircea Angheliniu, care surprinde cercetarea paleoliticului, a neoliticului și a eneoliticului într-un cadru largit, al tendințelor majore de cercetare din întreaga arheologie românească¹⁴. Este momentul unui studiu amănunțit și pentru alte epoci istorice, printre care și epoca bronzului.

Consider că, în afara unei permanente raportări la evoluția arheologiei românești în ansamblu, studiul cercetării epocii bronzului din România trebuie corelat cu datele oferite de cercetările din regiune, cu precădere din statele excomuniste, iar mai apoi cu situația general europeană. Acest demers concentric permite o vizualizare mai clară a impactului pe care l-au avut, pe de o parte, principalele curente care au marcat gândirea arheologică, iar pe de altă parte, principalele procese culturale-istorice care caracterizează societatea epocii bronzului în Europa. Dintre acestea din urmă menționăm: indo-europenizarea (privită din perspectivă arheologică), constituirea structurilor sociale de tip *chiefdom*, datele arheologice și problema societății ierarhizate și a elitelor, ierarhizarea așezărilor (așezare principală – așezări satelit), contacte la scurtă/lungă distanță și modalități de schimb, implicații sociale, economice și culturale ale metalurgiei (problema depozitelor și a tezaurilor), aspecte simbolico-religioase, dinamica centru – periferia, difuziune sau evoluție locală.

Cât privește analiza imensului material bibliografic care trebuie investigat, este bine să se evite o tratare în manieră strict cronologică, care este puțin productivă și, de altfel, desuetă. Se cere o tratare tematică și/sau teoretico-metodologică. Trei întrebări trebuie să fie călăuzitoare: „Ce s-a scris?”, „Când s-a scris?” și „Cum s-a scris?”.

Pentru prima întrebare, este folositoare schema în trei trepte a sistematizării teoriei arheologice, propusă de Bruce Trigger. Fiecare text arheologic ar trebui să corespundă unui nivel de generalitate inclus în această schemă¹⁵.

Nivelul inferior corespunde clasificărilor tipologice și modalităților de identificare a culturilor arheologice ca entități ilustrate material. La acest nivel contează observațiile directe asupra materialului arheologic, o cunoaștere empirică și se produc generalizări în urma unor repetări constante ale unor anumite modele. Comportamentele nu pot constitui subiectul generalizărilor.

¹¹ Vezi *Antiquity*, 67, 1993: Henry Cleere, *Central European archaeology in transition*, p. 121-122; Lida Miraj and Mirkom Zeqo, *Conceptual changes in Albanian archaeology*, p. 123-125; V. Velkov, *Archaeology in Bulgaria*, p. 125-129; Evžen Neustupný, *Czechoslovakia: the last three years*, p. 129-134; Eike Gringmuth-Dallmer, *Archaeology in the former German Democratic Republic since 1989*, p. 135-142; Sándor Bökönyi, *Recent developments in Hungarian archaeology*, p. 142-145; Romuald Schild, *Polish archaeology in transition*, p. 146-150; P. M. Dolukhanov, *Archaeology in the ex-USSR: post-perestrojka problems*, p. 150-156.

¹² M. Diaz-Andreu, T. Champion, *Nationalism and archaeology in Europe: an introduction*, în M. Diaz-Andreu, T. Champion (ed.), *Nationalism and archaeology in Europe*, London, 1993, p. 1-23.

¹³ Dragomir Popovici, *op cit*, 1999-2000, p. 17.

¹⁴ Mircea Angheliniu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2003.

¹⁵ Bruce G. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge, 1989, p. 20-22.

Nivelul mediu cuprinde acele lucrări care privesc comportamente trans-culturale, care pot fi dovedite pe baza mai multor seturi de probe din diferite zone și contexte.

Nivelul înalt vizează acele lucrări pur teoretice, care valorifică concepte și idei general acceptate de toate științele sociale. Au în vedere comportamente generale umane.

A doua întrebare ("Când s-a scris?") dorește să lămurească contextul ideologic, politic, legislativ, instituțional, etc. iar a treia întrebare ("Cum s-a scris?") vizează următoarele aspecte: surprinderea principalelor tendințe în conceperea textului arheologic și a modalităților de abordare în raport cu teoria arheologică americană sau europeană (acolo unde este cazul), observarea ideilor conductoare ale demersului interpretativ, comentarea caracterului intuitiv – aplicat al teoriei arheologice în România.

Atitudinea istoriografului față de faptele pe care le comentează trebuie să fie neutră, neimplicată emoțional și ușor pozitivă. Raportările trebuie făcute la timpul trecut și la cel prezent momentul scrierii, cu intenția de a observa eventualele evoluții. Comentariile sarcastice sau extrem de critice determinate de frustrările istoriografului nu-și au locul.

*
* *

Alcătuirea unor lucrări privind istoria arheologiei românești este absolut necesară atât pentru a umple un gol al științei arheologice, cât și pentru a fi în pas cu școlile arheologice ale lumii, care-și probează valoarea apelând și la istoricul existenței lor.

Contribuția unor astfel de scrieri la dezvoltarea laturii interpretative în arheologie este evidentă. Prin detașarea elementelor de analiză cu iz procesualist de cele marxiste, istoricizante și difuzioniste, care domină încă literatura de specialitate, cititorul-arheolog este ajutat să observe diferența de interpretare și, astfel, să-și orienteze cercetarea conștientizând totodată principalele concepte ale Noii Arheologii, dar și limitele acestora, evidențiate mai ales de critica post-procesualistă.

S-ar mai putea sublinia și valențele morale ale demersurilor istoriografice. Pe lângă evidențierea modului în care istoria și arheologia au fost manipulate ideologic sub regimul totalitar comunist, aceste cercetări au în vedere totodată conștientizarea cititorului asupra unei posibile manipulări actuale, conștiente sau nu, situație care a fost sesizată deja¹⁶. Este vorba despre tendința de a accentua valorile europene, cu interesul vădit de a facilita aderarea la Uniunea Europeană, structură economică și politică ce se dorește întărită și pe plan cultural-istoric.

HISTORIOGRAPHICAL APPROACH IN ROMANIAN ARCHAEOLOGY

ABSTRACT

This work is intended to stress the necessity of writing about the history of archaeology in Romania and, particularly, about the Bronze Age research. The first lines underline the archaeological expectations at the end of the 80's. The interviews realized by Sever Dumitrașcu reveal the need for renewal of the concepts and methods of interpreting the archaeological data.

After 1989 more and more archaeologists have begun to point out certain aspects of the Romanian archaeological research. Their opinion is briefly presented in this paper. Further on it is noticed the lack of such works written in foreign languages, a fact that impedes the possibility of being known by the international archaeological community.

Concerning the Bronze Age historiography, the paper presents three questions that should be considered in writing about the history of archaeology. These questions regard what, when and how the archaeological issues were conceived in the past.

¹⁶ Al. Vulpe, *Istoria. Între mit și căutarea adevărului în antichitate și în prezent*, în Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, 5-6, 2000, p. 9-15; Mircea Babeș, *op. cit.*